

NUMISMATICA PANNONICA

ANTIQUÉ NUMISMATIC WORKSHOP
CONFERENCE PROCEEDINGS

2019

ACTA NUMISMATICA HUNGARICA
SUPPLEMENTUM II

NUMISMATICA PANNONICA
II

PROCEEDINGS OF THE CONFERENCE HELD BY THE
ANTIQUÉ NUMISMATIC WORKSHOP

ON THE 9TH SEPTEMBER 2019 AT THE HUNGARIAN NUMISMATIC
SOCIETY BUDAPEST, HUNGARY

BUDAPEST 2020

NUMISMATICA PANNONICA II

Editor-in-chief:
ISTVÁN VIDA

Volume editor:
LAJOS JUHÁSZ

Technical editor:
ENIKŐ KOVÁCS

Contact: numismaticapannonica@gmail.com

Available online at <http://acta.numizmatika.org>

© Hungarian Numismatic Society, Antique Numismatic Workshop

Cover design: Gábor Vácz

ISBN 978-615-81521-1-2

National Cultural Fund of Hungary
www.nka.hu

Budapest 2020

Contents

Foreword / Előszó	7
Abbreviations of journals and periodicals / Rövidítésjegyzék	9
TORBÁGYI Melinda Háború és a kelta nagyezüstverés a Kárpát-medence térségében	11
Tamás FEHÉR Roman Coins from the Municipium of Brigetio	22
A. VIDA István Viminacium hátlapos aprópénz-utánzatok	29
JUHÁSZ Lajos Egy újrafelfedezett éremkincs Aquincum polgárvárosából	51
Lőrinc TIMÁR City gate or watchtower? Turret or signal beacon? An obscure detail on some Late Roman coins.	65
HOPPÁL Krisztina Római pénzek Jáváról	75
BARNA Ferenc Adalékok a késő császárkor római irodalmának pénzneveihez Einige Beiträge zu den Münznamen in der römischen Literatur der späten Kaiserzeit	87 94

Háború és a kelta nagyezüstverés a Kárpát-medence térségében

TORBÁGYI Melinda*

The Celtic coinage began in the middle of the 3th century BC in the Carpathian Basin. The first Celtic coins imitated the tetradrachms king Philipp II of Macedon. The first Celtic large silver coins generally came to light in hoards. It is still a question what the purpose of the coinage was. It can be assumed that they were minted by the leader of the Celtic chieftains to pay their soldier who took part in the different campaigns against the Hellenistic states. In this way it was much simpler to distribute the booty among the warriors or to reward them. There are, however, some hypothesis that the coins were minted for ritual reasons as a kind of offering to the gods. From the 2nd century BC onwards several types of small change – small silver and bronzes – appeared in the region. They may have been minted for economical purpose. The large silver coins, at least a part of them might have been minted during wartimes to pay the warriors. The leader of the troops or the chieftains of some tribes perhaps wanted to emphasize the identity of the person who gave the pay. The names of different persons on the coinage of Norici and Boii and some portrait-like face e.g. in the case of Kroisbach type could be featured for this purpose.

A kelta éremverés, bár összefoglaló elnevezésként talán helyesebb a késő vaskori kifejezés használata, hiszen nem csak a kelták vertek pénzt. Néha nem is lehet a pénzeket egyértelműen etnikumhoz kötni, főleg olyan helyeken, ahová később érkeztek és keveredtek a helyi lakosokkal. Ma már többé-kevésbé tisztázott, hogy ezen pénzverések kezdete a Kr.e. 3. század, természetesen nem mindenhol, és nem is mindenhol egyidőben, sőt nem is szükségszerűen egyformán, egyazon indíttatásból. Szükséges újra is újra emlékeztetni arra, hogy a késő vaskori pénzverés nem egyetlen kibocsátó fennhatósága alá tartozott, hanem sok, térben és időben is más és más kibocsátóhoz köthető. Éppen ezért, még ha számos közös vonás fedezhető is fel az egyes kibocsátások, pénzverések háttérében, azért nem feltétlenül lehet rájuk egységes interpretációt adni.

A kelta numizmatikai kutatások kezdetben és még hosszasan elsősorban a tipológiai, kronológiai kérdésekre koncentráltak. Az utóbbi évtizedekben a kelta éremveréssel kapcsolatos kutatások előterébe, főként Európa nyugati részében, társadalmi-gazdasági jellegű kérdések kerültek, mint a kibocsátások okainak, a pénzhasználat jellegének elemzése, mi lehetett a kincsek elrejtésének háttérében. Vizsgálták a pénzek gazdasági szerepét, és rendszerint valamiféle pénzgazdasággal hozták őket kapcsolatba. Úgy tűnik azonban, hogy ez inkább csak a késő-La Tène időszakra áll, olyan területeken, ahol készültek kiscímletek (kisezüstök, bronzok) vagyis a mindennapi pénzhasználatra alkalmas aprópénzek.²

* Magyar Nemzeti Múzeum (torbagyi.melinda@hnm.hu)

1 FISCHER 1985, 289skk; NICK 2008, 16.

Újabban a rituális szempontok kerültek előtérbe,² és egyes szélsőséges vélemények az éremverés megjelenésére is rituális magyarázatokat keresnek. Ez főként a komoly értékkel rendelkező arany és ezüst veretekre vonatkozik, de olykor még a kis értékű aprópénzek megjelenését is ezzel hozzák összefüggésbe. Ezeket az elemzéseket az tette lehetővé, hogy egyrésztől rengeteg új éremlelet került felszínre a fémkeresős kutatások kapcsán, másrészt a régészeti kontextus vizsgálata – már ahol erre volt lehetőség – új szempontokra hívta fel a figyelmet, pl. szentély leletek, szent helyek környékén előforduló érmek, időnként más, egyértelműen áldozati felajánlásként értelmezhető tárgyakkal, mint fegyverek, torquesek. Vitathatatlan, hogy az ősi társadalmakat alapvetően áthatotta és az élet szinte minden színterét befolyásolta a rítus és egyáltalán nem kizárt, hogy a pénzverés is valamely isten, istenek védnöksége alatt állt, mint általában a fémművesség. (Gondoljunk csak a germán mitológia kovácsaira!) Még Rómában is Juno Moneta templomában volt a pénzverde, s az érmeiken számos istenalak képével találkozunk. Már D. Allen utalt rá, hogy a kelta érmeiken megjelenő ábrázolásoknak is bizonyára vallási, mitológiai vonatkozásai voltak, még ha ma többnyire nem is tudjuk, hogy mi.³ Azonban mindent a rítussal magyarázni, és főként a pénzverés elsődleges okaként megjelölni nagyon szélsőséges elgondolás. Természetesen az már más kérdés, hogy ha rendelkezésre állnak a pénzérmék, mire lehetett használni őket.⁴ Kétségtelen, hogy esetenként ez a rituális vonatkozás nagyon kézenfekvőnek tűnik, hiszen ott vannak pl. a szivárványtálacskáknak nevezett aranyérmék, melyek nagy kincsleletekben fordulnak elő gyakran arany nyakperekkel (torques) vagy más hatalmi szimbólumnak tekinthető ékszerekkel és olykor magukon az érmeiken is torquest ábrázoltak (Fig. 1).⁵ S ha még a kontextus is rituális elrejtésre utal, nem kétséges ez a funkció. Azért általánosítani, minden aranyérem kincsre, sőt akár ezüstre vonatkozóan is nyilvánvalóan túlzás. Talán én vagyok túl profán, de még évezredekkel korábban élt eleink esetében sem zárnam ki, hogy azért lényegesen gyakorlatiasabbak voltak. Jan van Heesch is felhívta a figyelmet arra, hogy óvakodjunk az általánosításoktól, és ha nincs egyértelmű jele a rituális elrejtésnek, más okokat is vizsgáljuk meg, mielőtt ilyen magyarázatot adnánk.⁶

Fig. 1. Vindelikus arany érem (MNM ET A 52.1872.1.)

2 HASEL GROVE – WIGG-WOLF, 2005 - ezt a témát járja körbe, vizsgálja sokféle szempontból.

3 ALLEN 1980, 132.

4 NICK 2008, munkája a kelta pénzhasználat sokféleségéhez.

5 NICK 2005.

6 van HEESCH 2005, 255-256.

Magyarország területén sajnos továbbra sem ismerünk régészeti kontextusból éremleleteket. Már az is nagy szó, ha egy helynévnél többet tudunk a lelőhelyről. Például Velem esetében, ahol még a Miske féle ásatások kapcsán kerültek elő érmek az oppidum területén,⁷ vagy amikor ismerjük az elrejtésre szolgáló edényt, mint az egyházasdengelegi (Fig. 2) kincslelet esetében.⁸ Még a régészek által vagy közreműködésével újabban talált érmek is többnyire csak felszíni szórványok réteg és pontosabb kontextus nélkül.

Az első kelta csoportok megjelenése a Kárpát-medencében a Kr.e. 5. század vége, majd a 4. század folyamán fokozatosan terjeszkedtek a Duna vonalán, az Északi-Középhegység előterében, és az Alföld keleti peremén.⁹ A pénzürmek ismeretét nem hozták magukkal és még itt is jó száz évig megvoltak nélküle. A Kr.e. 279–278-as balkáni invázió fordulópontra jelentett a kelta társadalom és gazdaság életében, mert a kelta, avagy La Tène kultúra uralta térségben ezt követően jelentek meg a pénzverések.¹⁰

A Kárpát-medencében a legkorábbi kelta érmek Nógrád, Heves, Pest megye északi részén, valamint Közép-Szlovákia déli részén a Kr.e. 3. század közepe tájára keltezhetők.¹¹ A honti típus, továbbá az ún. Audoleon utánzatok (felirattal, illetve a nagyon hasonló és velük gyakran előforduló ún. *Dreizack*) mind jó minőségű ezüstből, nagy súllyal (13 g körül) készültek és rendszerint alig mutatható ki rajtuk a használat nyoma. Főként kincsleletekből ismertek,¹² illetve néhány szórvány példány időnként távolabb is eljutott a feltételezett készítési helytől.¹³ Az érmék II. Philipposz tetradrachmáinak (Fig. 3) egyik típusát utánozták, az előlapon Zeusz szakállas babérkoszorús feje, a hátlapon egy lovas, egy ruhátlan, palmaágot tartó ifjú. Ez az érmekép gyakorlatilag az egész Kárpát-medencei kelta pénzverés alaptípusa és hosszú időn át szolgált érmeképként, a ló ábrázolás pedig még az idővel megjelenő kiscímletek egy részén is tovább élt. Az érmekép választása bizonyára nem volt véletlen, ha csak a legcsekélyebb tudatosságot is feltételezzük a kibocsátók részéről. Hogy a *philippeusok* lettek volna a leggyakoribb veretek a Kr.e. 4–3. század fordulóján, nem hinném, hiszen Nagy Sándor Héraklész fejet és trónoló Zeuszt ábrázoló ezüstpénzeit óriási mennyiségben bocsátották ki még az utódai is.¹⁴ A kelta harcosok viszont, akinek

Fig. 2. Egyházasdengelegi éremkincs (MNM)

Fig. 3. II. Philipposz tetradrachma (MNM ET A 96.1937.9.)

7 GOHL 1906; TORBÁGYI 2001–2002, 144, 148–150.

8 SZABÓ 1983.

9 SZABÓ 2005, 23.

10 PREDÁ 1973 jelentette a kiindulópontot a keleti kelta pénzverés kronológiájának új alapokra helyezéséhez.

11 KOLNÍKOVÁ 1993, FRÖHLICH 2013, 10–12, SZABÓ 1983.

12 DISZNÓS PINK 1974, 64; Egyházasdengeleg, Vámosgyörk, Vác, Mohora BÍRÓ-SEY 1972; TORBÁGYI 2000, 13–18.

13 Audoleon szórvány: Munkács-Lovácska-hegy NK 7 (1908) 129, Bereg megye NK 5 (1906) 105. Honti típus Pozsony környékéről is ismert: DESSEFFY 381, 988.

14 PRICE 1991

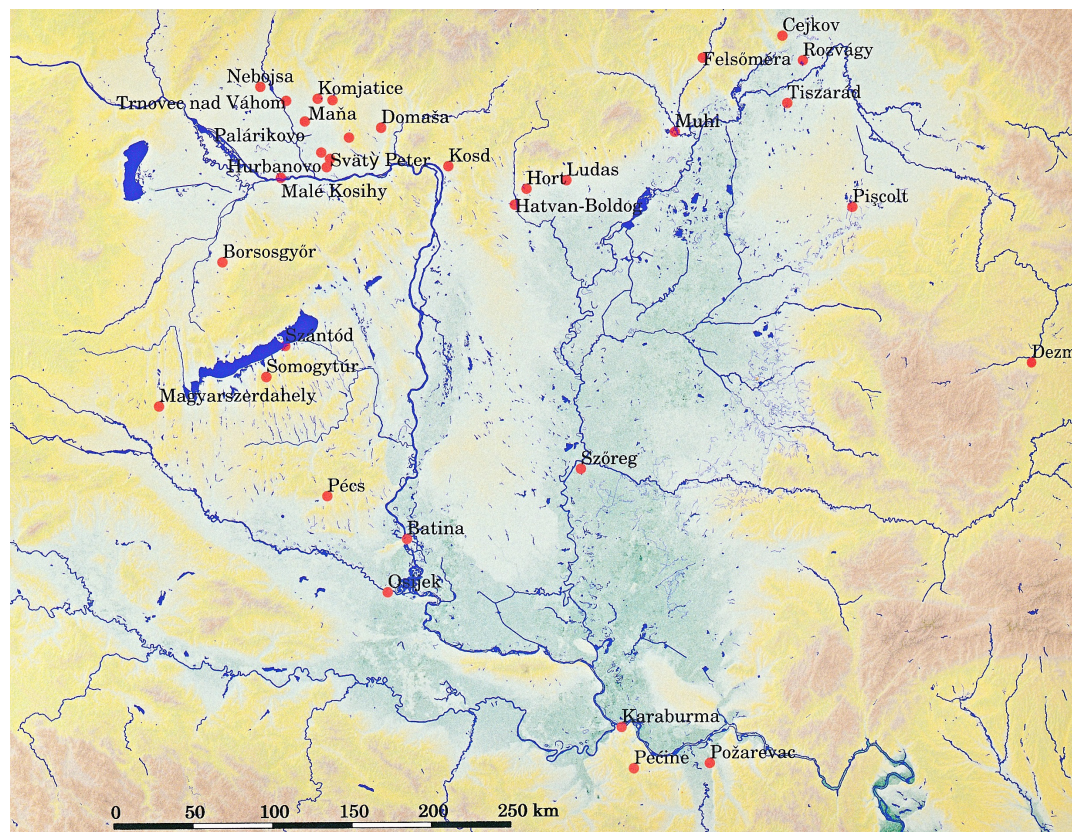

Fig. 4. Harcos sírok a Kárpát-medencében a Kr.e. 3. század elején (BORHY 2014, 14. Abb. 4.)

vezetői lovasok voltak, magukra ismerhettek a lovast ábrázoló képekben, és olyan érmeket verettek az alattvalóik, követőik számára, amely rájuk, a harcok vezetőire utal és így a köztük lévő kapcsolatot, szövetséget jelképezte. Polübiosz (*historiae* 2, 17.) említi a keltáknál *hetairákat* (ἑταιρεία), melyek a fegyveres ifjak törzsen kívüli vagy törzsek feletti szervezetei voltak, és ezek lehettek a nagy vándorlások vezetői.¹⁵ Ezek a hetairák az óír hagyomány *fianainak* lehetnek a megfelelői. A Kr.e. 4–3. század fordulóján a Kárpát-medencében megjelenő harcos sírok (Fig. 4), melyeknek mellékletei a kelta világ különböző területeivel való kapcsolatokra utalnak, valamint az un. sárkánypár díszes kardok ugyancsak széleskörű európai elterjedése megerősíti azt a feltételezést, hogy a Makedónia elleni invázió gyülekező helye a Kárpát-medence volt.¹⁶ A görög-makedón világgal való közvetlen kapcsolat azonban úgy tűnik, már korábban kezdődött, mint a Kr.e. 279–278-as nagy balkáni invázió. Erre utal néhány szórványos forráshely, ahol már Philippos északi háborúi kapcsán az autariáták ellen feltételezhető kelta harcosok részvétele.¹⁷ Az a néhány Kárpát-medencében fellelt, görög műhelyben készült tárgy, mint a szobi bronz *kantharos* vagy a hurbanovoi (Ógyalla) *leküthosz arüballosz* sem kizárt, hogy már a nagy inváziót megelőzően jutott a Kárpát-medencébe.¹⁸ Sőt, Nagy Sándor kapcsán is említették az ókori szerzők, hogy a kelták küldöttségét fogadta valahol az Al-Dunánál. (*Sztrabón* VII, 3, 8.) Ezek a nagy invázió előzményei, hiszen nehezen képzelhető el, hogy csak úgy, elindultak az ismeretlenbe. Meglepő viszont, hogy eredeti makedón pénzeket, azaz a mintául szolgáló vereteket alig találjuk a Kárpát-medencében.¹⁹

15 SZABÓ 2005, 26.

16 SZABÓ 2005, 31–33.

17 SZABÓ 2000, 287.

18 SZABÓ 2000, 288; TANKÓ 2014.

19 TORBÁGYI 1991.

Ez egyébként az egész kelta világ területére jellemző. Nem kaptak volna pénzérmetet se fizetségként, se zsákmány, sem más formában? Ha pedig igen, mi történt velük? Bizonyára beolvasztották, és ebből a nyersanyagból készültek az új, saját veretek, amelyek különösen kezdetben alig különböznek az eredetiektől – még a súlyuk is közel áll azokhoz, finomságuk is jócskán 90% feletti.²⁰ Leginkább az Audoleon utánzatok első szériája árulkodik tudatos éremkép választásról, mivel itt különböző éremképeket kombináltak (Fig. 5). Az alapmotívum a *philippeus* tetradrachma, a világosan olvasható Audoleon felirat viszont már egy másik éremről származik, melynek éremképe ellenben egészen más. Az előlapon egy szembenéző Athéna fej, a hátlapon pedig csak egy ló, felette a felirat (Fig. 6). Az ábrát tehát nem vették át, csak a feliratot. Az Audoleon név egy kb. Kr.e. 315–285 között uralkodó paion királyt takar. Paionia Makedóniától északra – a Vardar és a Morava folyók között – fekszik, lakói illír-trák eredetű törzsek. A paionok a Kr.e. 4. század során hellénizálódtak, vagyis átvették a görög kultúrát, írást és talán a nyelvet is. II. Philipposz, makedón király (Kr.e. 359–336) elfoglalta területet, és vazallus államként csatolta királyságához. Nagy Sándor (Kr.e. 336–323) seregében a paion lovasság is részt vett a perzsák elleni háborúban. Sándor halála után az örökségért marakodó utódok Kr.e. 305 után sorra vették fel a királyi (baszileósz) címet, és ezt tette Audoleon is, akinek későbbi – Nagy Sándor tetradrachmáinak mintájára vert – pénzein már a ΒΑΣΙΛΕΩΣ felirat is szerepel. Vajon miért került a paion király neve az érmekre? Bizonyára valami konkrét esemény lehetett a háttérben, amire talán sosem derül fény: szövetség, barátság, segítség, amiért a kelták hálából vagy megemlékezésként ráírták a nevét a pénzeikre. Az Audoleon utánzatok

Fig. 5. Audoleon utánzat felirattal (MNM ET A N.I.5356.)

Fig. 6. Audoleon paion király tetradrachmája (MNM ET A 192A.1915.7.)

Fig. 7. Honti típus (MNM ET_A N.I.5338 és 5341.)

Fig. 8. „Dreizack” típus (MNM ET A N.I.5369.)

lovasa is egy sisakos lovas, tehát nem a győztes ifjú, hanem egy harcos. A honti típus egyes példányain is található felirat maradványok, időnként Philipposz vagy Audoleon név ismerhető fel bennük, de távolról sem olyan határozottan, mint az előbb említett típuson (Fig. 7). Ezek az érmek kivitelre sem olyan jók, mint az Audoleon feliratosak, avagy az azokkal időnként közös kincsben szereplő „Dreizack”. Sajnos nem tudjuk, hogy mit jelentenek a beponcolt jegyek a honti típus lovainak nyakán, avagy az Audoleon feliratosokon az utólagosan beütött triszkelesz jegy. Ez utóbbi jegy a „Dreizack”-on már az éremkép része lett (Fig. 8). Ezek az éremverések jól kapcsolhatók a balkáni hadjáratokból visszatért kelta harcosokhoz, akiknek vezetői a saját maguk által kibocsátott pénzekkel jutalmazták embereiket. Hogy az érmék miért kerültek földre, erre nincs egyértelmű adat, de nem zárnam ki azt a lehetőségét sem, hogy esetleg valóban rituális okból ásták el valamiféle áldozat gyanánt. A leletkörülmények ismeretének hiányában sajnos ezt sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudjuk. A honti típusokon látható bevágásoknak is lehet rituális magyarázata, mint az összetört, meghajlított

²⁰ Sajnos még kevés a vonatkozó anyagvizsgálat, bár a szlovák kollégák egyre többet végeznek, főként a könnyen hozzáférhető, bár ezüstök esetében nem feltétlenül megbízható XRF röntgenfluoreszcenzes mérést.

Fig. 9. Zichyújfalusi (Triszkelesz) típus (MNM ET A 208.1874.1.)

Fig. 10. Mászlonypusztai típus (MNM ET A Dess. 1179.)

Fig. 11. Kroisbachi típus (MNM ET A 2008A.4.1.)

Fig. 12. Kroisbachi típus (MNM ET A 53.1910.4d.)

Fig. 13. „Kugelreiter” típus (MNM ET A N.I.4615.)

kardok esetében. Bár hozzá kell tennem, hogy egy ezüstpénz esetében a bevágás nem teszi lehetetlenné értéként való felhasználását, hacsak valami komoly és komolyan is vett tabu nem áll mögötte. A súlyra mért nemesfém formájától függetlenül is érték, és nem csak az ősi társadalmakban.

A Dunántúlon – tipológiai alapon legalább is valószínűsíthető – a Kr.e. 3. század vége felé megjelenő zichyújfalusi, vagy más néven triszkelesz típus²¹ (Fig. 9) esetében még nehezebb a kibocsátás okát megjelölni, mivel semmit nem tudunk a térségben zajló eseményekről. Természetesen feltételezhetők helyi háborúskodások, ahol ugyancsak szükség volt a harcosok jutalmazására vagy szövetségkötések kapcsán ajándékok adására értékes ezüstérmék formájában. Ez a balkáni inváziót követő időszak a Dunántúl egészének „latenizálódása”, bár a folyamat részletei nem ismertek.²²

A mászlonypusztai vagy nagyhörscökpusztai veretek (Fig. 10) már többet árulnak el, mert a hátlati lovas – jócskán eltér a philippeus mintától – figurájában határozottan valami kelta istenség ábrázolása sejlik fel. A holló fejű vagy hollót mintázó sisakot viselő alak, talán nő esetleg lehet valami hadistennő, olyasmi, mint az óír mitológiából ismert holló istennők, akik a csatatereken tűntek fel és égbe kísérték az elhunyt harcosok lelkét.²³ Hogy milyen konkrét események álltak a pénzérmék kibocsátásának háttérében, források hiányában csak találgatni lehet. Egyes érmék esetében még felismerhető, hogy a taurisz-kuszokhoz kapcsolt Varasdin-típusra verték rá a saját érmeképüket.²⁴ Hogy azonban milyen módon, miféle kapcsolatok eredményeként kerültek ezek az érmék a Dél-Dunántúlra, arra egyelőre nincs megbízható támpontunk.

A Kr.e. 2. század elején a Kárpát-medence észak-nyugati részén megjelenő Kroisbachi (Rákosi) típus²⁵ első szériáin (Fig. 11-12) két nagyon karakteres férfifejjel találkozunk, melyek talán valós személyeket próbáltak ábrázolni, azokra utalni. Ilyen magyarázattal próbálkozott Gorini is az enemonzoi lelet esetében az abban szereplő tetradrachmák kapcsán, melyek hátlatján egy jellegzetes sisakot viselő harcos, uralkodó (Fig. 13) alakja látható (Kugelreiter típus).²⁶ Ezen érmék esetében már szó sincs direkt másolásról, még ha a lovas-ló figura

tovább is élt, akár a kelta harcosok vezetőinek jelképeként, akár mitológiai, vonatkozásai miatt. Az észak-itáliai carnosokhoz, vagy tágabb értelemben az alpesi gallokhöz kapcsolt érmék mögött, még ha bizonytalanul is, de kereshetők konkrét háborús események, konfliktusok

21 TORBÁGYI 2008.

22 SZABÓ 2005, 41.

23 TORBÁGYI 2014.

24 GOHL 1915, 124.

25 TORBÁGYI 1999

26 GORINI 2005, 82.

a Kr.e. 2. század elején. A iapodok elleni háborúban a rómaiak oldalán egy kb. 3000 fős kontingens állt, akiket a „király” nevében egy Catmelus nevű főnök, „*Catmelus pro regulo erat*” (Livius XLI, 1, 8), vezetett.²⁷ Livius „transalpini” népei persze nem terjedtek ki a Dunántúlra, de a hasonló, rokon éremverések megjelenése jelezhet hasonló körülményeket. A Kroisbachi típus verését, bár kétségtelenül tipológiai és metrológiai alapon – mivel sajnos kontextusból nem ismerünk ilyen érmekeket – a kutatás a Kr.e. 2. század elejére teszi, és általában az Apollon fejes érmek első kibocsátásainak körébe sorolja.²⁸

Már a Kr.e. 2. század során, még inkább a Kr.e. 1. században egyre másra tűnnek fel az érmeiken nevek, vagy monogramok, amelyek már vezető személyeket jelölhetnek. A boi nagyezüstökön,²⁹ hexadrachmákon (Fig. 14–17) szereplő 15 személynév kapcsán is feltételezhető, hogy valamiféle harci egységek, csapatok vezetői lehettek, vagy amint korábban is gondolták, törzsek vezetői,³⁰ akik a háborúk kapcsán szövetkeztek, de saját pénzverésükkel jelezték függetlenségüket. Az egyes nevek különféle típusokkal, éremképekkel kapcsolódnak és egy igen rövid időtartamú éremverésben jelennek meg, nem valószínű, hogy egymást követő kibocsátások, inkább egymás mellettiek lehettek. A korszak, a Kr.e. 1. század középső harmadának háborúi a noricumiakkal, majd a dákokkal elég jó okot szolgáltathatnak ilyen háborús éremverésekhez.³¹

Mindez természetesen csak feltételezés, melyen éppen úgy, mint a pénzek rituális szerepén, jócskán lehet vitatkozni, érveket mellette és ellenében felhozni. De már csak ilyen ez a szakma, időről időre új szempontok kerülnek előtérbe, újabb elméletek születnek, vagy ismét felbukkannak a régebbiek, és ezeket olykor sikerül bizonyítani is, újabb leletekkel alátámasztani.

Fig. 14. Boi hexadrachma
BIATEC felirattal
(MNM ET A Dess. 138.)

Fig. 15. Boi hexadrachma
BVSV felirattal
(MNM ET A Dess. 150.)

Fig. 16. Boi hexadrachma
EVIVRIX felirattal
(MNM ET A 68.1883.2.)

Fig. 17. Boi hexadrachma
TITTO felirattal
(MNM ET A 39.1905.2.)

27 ALFÖLDY 1974, 30.

28 GÖBL 1973, 62–63; TORBÁGYI 1999, GORINI 2008

29 GÖBL 1994.

30 FORRER 1908, 129–130; ONDRUCH 1958, 186. szerint a katonai-földbirtokos arisztokrácia képviselői vagy fejedelmek, és köztük Biatec lehetett a legjelentősebb.

31 ALFÖLDY 1974, 40; DOBESCH 1994.

Bibliográfia

- ALFÖLDY G.
1974 *Noricum*. London – Boston.
- ALLEN, D. F.
1980 *The Coins of the Ancient Celts*. Edinburgh.
- BÍRÓ SEY K.
1972 Két kelta éremlelet a Nemzeti Múzeumban. *FolArch* 23, 29–42.
- BORHY L.
2014 *Die Römer in Ungarn mit einem Beitrag von Miklós Szabó*. Darmstadt.
- DESSEWFFY M.
1910 *Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei*. Budapest.
- DOBESCH, G.
1994 Zur Chronologie des Dakerkönigs Burebista. In: GÖBL, R.: *Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier*. Wien, 51–68.
- FISCHER, F.
1985 Der Handel der Mittel- und Spätlatènezeit in Mitteleuropa auf Grund archäologischer Zeugnisse. In: JANKUHN, H. (Ed.): *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa*. I. AAWG Phil. Hist. Klasse, Dritte Folge 143. Göttingen, 285–298.
- FORRER, R.
1908 *Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande*. Strasbourg.
(<https://doi.org/10.1515/9783111452197>)
- FRÖLICH, J.
2013 Niekol’ko keltských mincí z juhu stredného Slovenska: Hontiansko-novohradsko-gemerský región. *Numizmatika* 23, 9–18.
- GOHL Ö.
1906 Velem-Szentvidi kelta pénzek. *NK* 5, 1–4.
1915 A nagyhörcsök-pusztai barbárpénzlelet. *NK* 14, 123–127.
- GORINI, G.
2005 *Il ripostiglio di Enemonzo e la monetazione del Norico*. Padova.
2008 Le emissioni del Kroisbach Typ. In: SPINEL, V. – MUNTEANU, L. (Eds.): *Miscellanea Numismatica Antiquitatis. In honorem septagenarii magistri Virgilii Mihailescu-Bîrliba oblata*. Bucureşti, 81–90.
2009 Norican silver coinage: a reappraisal. In: van HEESCH, J. – HEEREN, I. (Eds.): *Coinage in the Iron Age. Essays in honour of Simone Scheers*. London, 117–122.
- GÖBL, R.
1973 *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum*. Wien.

- 1994 *Die Hexdrachmenprägung der Gross-Boier*. Wien.
- HASELGROVE, C. – WIGG-WOLF, D. (EDS.)
- 2005 *Iron Age Coinage and Ritual Practices*. Studien zu Fundmünzen der Antike Bd. 20. Mainz.
- KOLNÍKOVÁ, E.
- 1993 Münzprägung der Kelten in Slowakei. In: PAVÚK, J. (Ed.): *Actes de XIIIe Congrès International des Sciences préhistoriques et protohistoriques, Bratislava 1991*. Bratislava, 248–259.
- NICK, M.
- 2005 Am Ende des Regenbogens... Ein Interpretationsversuch von Hortfunden mit keltischen Goldmünzen. In: HASELGROVE, C. – WIGG-WOLF, D. (Eds.): *Iron Age Coinage and Ritual Practices*. Studien zu Fundmünzen der Antike Bd. 20. Mainz, 116–155.
- 2008 *Gabe, Opfer, Zahlungsmittel. Strukturen keltischen Münzgebrauchs im westlichen Mitteleuropa*. Freiburg Beiträge zur Archäologie und Geschichte des ersten Jahrhunderts 12. Rahden.
- ONDRUCH, V.
- 1958 *Keltské mince typu Biatec*. Bratislava.
- PINK, K.
- 1974 *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*. 2. Auflage. Braunschweig.
- PREDA, C.
- 1973 *Monedele Geto-Dacilor*. București.
- PRICE, M. J.
- 1991 *The coinage in the name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus*. Zürich-London.
- SZABÓ M.
- 1983 Audoleon und die Anfänge der ostkeltischen Münzprägung. *Alba Regia* 20, 43–56.
- 2000 La Macédoine hellénistique et le monde celtique. In: VITALI, D. (Ed.): *I celti e il mondo greco. 3rd Meeting of European Association of Archeologists Session 21, Ravenna 24–28 settembre 1997*. *Ocnus* 8, 287–295.
- 2005 *A keleti kelták*. Budapest.
- TANKÓ K.
- 2014 The graves of Szob and some southern aspects of the Tène finds from northern Hungary. In: GUŠTIN, M. – DAVID, W. (Eds.) *The Clash of Cultures? The Celts and the Macedonian World*. Manching, 259–267.
- TORBÁGYI M.
- 1991 Griechischer Münzumlauf im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 43, 25–55.

- 1999 A rákosi (kroisbachi) lelet. (Der keltische Münzfund in Kroisbach 1910). In: BERTÓK K. – TORBÁGYI M. (Eds.): *Emlékkönyv Bíró Sey Katalin és Gedai István 65. születésnapjára*. Budapest, 61–83.
- 2000 *Monete Celtiche in Ungheria*. Milano.
- 2001–2002 Zwei keltischen Münzschatzfunde im Ungarischen Nationalmuseum. *FolArch* 49–50, 143–161.
- 2008 Der „Zichyújfalu“ Typ mit Audoleonmonogramm. In: *Festschrift für Günther Dembski zum 65. Geburtstag Teil I. NZ* 116–117, 87–93.
- 2014 The „Raven Deity“ – an Interpretation of a Celtic Coin from Transdanubia. In: T. BÍRÓ K. – MARKÓ, A. – P. BAJNOK K. (Eds.): *Aeolian Scripts New Ideas on the Lithic World Studies in Honour of Viola T. Dobosi*. Inventaria Prehistorica Hungariae XIII. Budapest, 175–182.
- VAN HEESCH, J.
- 2005 Celtic coins and religious deposits in Belgium. In: HASELGROVE, C. – WIGG-WOLF, D. (Eds.): *Iron Age Coinage and Ritual Practices*. Studien zu Fundmünzen der Antike Bd. 20. Mainz, 247–263.